

CUMHURİYET DÖNEMİ NÜFUS POLİTİKASINI BELİRLEYEN TEMEL UNSURLAR

Arş. Gör. KEMAL ARI

Cumhuriyet döneminde, genç Türkiye Devleti'nin, üzerinde özel bir önem, ilgi ve titizlikle durduğu sosyal konulardan birisi de "nüfus" sorunudur. Nüfus olgusunun, yeni devletin ekonomik yönden gelişmesinde oynadığı rol, genel nitelikli kimi eserlerde ele alınıp işlenmesine karşın,¹ Türk devriminin siyasal, sosyal, politik, kültürel amaçlarına dönük olarak, toplumsal oluşum ve biçimlenişindeki etkileri, yeterince ele alınıp işlenmiş değildir. Oysa, Türk devrimi denilen tarihsel olgunun özgün yanlarını belirleyen ana unsurların özünde, ülke nüfusunun nicelik ve nitelik yönleriyle önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Öyle ki; eski idarelere bakarak, genç Türkiye Devleti'nde nüfus olgusuna yaklaşım biçiminin temelden farklı olduğu; bu farklılığın da, 'ulusal devlet' olmanın gereği olarak görüldüğü söylenebilir. Ulusal Türk devletinin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk: "Biz Anadolu halkı ile sekiz milyonluk bir idare yapmak için değil, büyük imparatorluklar te'sisine heves ettik ve fütuhat yaptık" derken;² geçmişteki idareleri, nüfus olgusunu gerçekçi yönden değerlendiremediklerinden dolayı, uyguladıkları yanlış ve hayalci politikalar nedeniyle eleştirmektedir³. Aynı zamanda da, Türk tarihinin bu yeni evresinde, eski politikalarla hiçbir ilgisi olmayan 'ulusal' politikalarda⁴, nüfus olgusuna verilen önem vurgulanmaktadır.

¹ Örneğin bkz: Orhan Türkay, *Türkiye'de Nüfus Artışı ve İktisadî Gelişme*, Ankara, 1962.

² Arı İnan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, TTK yay., Ankara, 1982, s. 53.

³ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.I, 2. baskı, Ankara, 1961, ss. 199-201.

⁴ "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin sabit, müsbet, maddî bir siyaseti vardır. O da... Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hudud-u millîsi dahilinde hayatını ve istiklâlîni te'min etmeğe matuftur. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükümeti, temsil ettiği millet namına çok mütevâzıdır ve hayalden tamamen uzak ve tamamen hakikatperesttir". A.g.e., s. 199; "Bizim vuzûh ve kabiliyet-i tatbikiye gördüğümüz meslek-i siyasi, millî siyasettir... Millî siyaset dediğim zaman kasdettiğim mana ve medlûl şudur: Hudud-u millîyemiz dahilinde, herşeyden evvel kendi kuvvetimize müsteniden muhafaza-i mevcudiyet ederek, millet ve memleketin hakikî saadet ve ümrânına çalışmak... Alelülak tülü emeller peşinde milleti işgal ve ızrar etmemek..."; bkz: G. M. Kemâl Atatürk, *Nutuk*, C.II (1920-1927), Türk Devrim Tarihi Enstitüsü yay., İstanbul, 1968, ss. 436-437.

Nüfus olgusunun, ulusal politikalar içinde önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Misak-ı Millî (28 Ocak 1920) ile saptanıp, Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923) ile siyasal sınırları belirlenen ulusal yurt topraklarını dolduracak Türk çocuklarının o zamana değin ihmal edilmiş toprağı işlemesi; *'Türklük'* kimliğini içine sindirmiş ve benimsemiş *'özdeş'* (mütecanis) bir toplum olarak Türk nüfusunun, ülkenin kalkınmasında etkin bir rol oynaması, yeni Türkiye'nin çağdaş, dinamik ve atılımcı yönetici kadrosunun başta gelen arzularından biriydi. Uzun savaş yılları nedeniyle gittikçe azalan nüfusun, geniş yurt topraklarına göre ekonomik, sosyal, askerî savunma v.b. yönlerden olumsuz bir etki yarattığı görülüyordu⁵. Bu nedenle, ekonomik ve sosyal plânlamalarda arzu edilen amaçlara ulaşabilmek için, nüfusu artırmaya yönelik önlemlerin alındığı bilinmektedir⁶. Aslında bütün bu niyet ve çabalar, ulusal bir toplum olarak Türklerin; öz-yurtlarına yönelik siyasal, ideolojik ve askerî saldırıları göğüsleyebilmeleri ve yurtlarını ateşin içinden çekip kurtardıkları üç-buçuk yıl içinde, önemli bir değişim ve dönüşümle gerçekleştirebildikleri *'ulus'* olma sürecini⁷, berkiterek sürdürebilmeleri için, yaşamsal bir önem taşıyordu. Bu süreç paralelinde söylenebilme olanağı yaratılan ulusal yurt, ulusal devlet, ulusal iç ve dış politika, ulusal sınırlar, ulusal kalkınma, ulusal kültür v.b. pek çok kavram ile, *'Türklük'* kimliğini benimsemiş ve çekilen büyük çileler ve özveriler ile kurtarılabilen Türk yurdunu koruyabilecek *'özdeş'* nüfus, yeni Türkiye Devleti'nin *'bekası'* için, birarada ve *'topyekûn'* gerekliydi. Yani bir anlamda, Türkiye'nin benimsediği çağdaş ve özgün ilkeler, siyasal-sosyal politikalar ve kültürel atılım; nüfusun -bir yandan- *'ulusal ve özdeş'* olması, -bir yandan da- tarihsel mirasa sahip çıkması için artması olguları ile paralellik taşımaktaydı.

Eski Osmanlı idaresinin, bu tür kaygı, arzu, çaba ve programları pek olmamıştır. Daha doğrusu, Türkiye Cumhuriyeti ile ele alınan ve özenle uygulanan nüfus politikası, siyasi ve çağdaş anlamda ulus, ulusçuluk ve ulusal yurt kavramlarının, Türk toplumunu ve siyasal yaşamını etkileme

⁵ Ratip Yüceuluğ, *Savaş Sonu Türkiye Meseleleri-Türkiye Nüfusu Üzerinde İncelemeler ve Fikirler*, İstatistik Gn. Md. yay., Ankara, 1944, çeşitli sayı; yine bkz: Celal Aybar, "Türkiye'de Nüfus Politikası Nasıl Olmalıdır?", *Siyasî İlimler*, XV/175 (Ekim 1945), ss. 368-373, 386.

⁶ İsmail Arar, *Hükümet Programları (1920-1965)*, Burçak yay., İstanbul, 1968, çeşitli sayı.

⁷ "İtiraf edelim ki biz, üçbuçuk sene evveline kadar cemaat halinde yaşıyorduk... Üçbuçuk senedir, tamamen millet olarak yaşıyoruz"; bkz: Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, C. II, 3. baskı, Ankara, 1981, s. 45; yine bkz: Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK yay., Ankara, 1984, ss. 321-358.

aşamalarıyla bir paralellik taşımaktadır. Eski idarelerde güç ve onur, siyasal sınırları belli bir yurt üzerinde kalkınma olgusu ile değil, coğrafi sınırların genişliği ile ölçülmüştür. Oysa, böylesine bir anlayıştan, yeni Türkiye Devleti'nin benimsediği çağdaş ulusal politikalara geçişin benimsenmesi, psikolojik yönden hiç de kolay olmamıştır. Öyle ki, yıkılan Osmanlı Devleti'nin geçmişe dönük 'devasa' büyüklüğü yanında, ulusçuluk rüzgârlarının etkisiyle imparatorlukların gittikçe artan bir ivme ile yıkıldığı bir ortamda; Osmanlı Devleti'nden artakalan 'enkaz' üzerinde kurulmuş olan Türkiye'nin siyasal sınırları içinde oluşan Türk yurdu, genç Türkiye'nin kurucuları çağdaş ulusçulara bir övgü ve gurur kaynağı olurken; hâlâ eski Osmanlı Devleti'nin yıkılışına hayıflanılan ve 'haşmet' ve gururu coğrafi büyüklük olarak anlayan eski zihinlerin duygusal eğilimlerini hiç de tatmin etmemiştir. Cumhuriyet ideolojisinin düşünsel oluşumunda; siyasal, kültürel ve sanatsal içerikli yazılarıyla büyük rol oynayan ve yaşamının sonuna değin resmî ideolojinin savunuculuğunu yapan Falih Rıfki Atay bile, Hyde Park'taki kürsülerden birinde yapmayı hayal ettiği konuşmada, -sade İngiliz vatandaşına- şu biçimde seslenme isteğini duymuştur: "*Bizim İmparatorluğu fâtilhler kurduğu için, tasfiye dâsitânî oldu. Sizin saltanatı tüccarlar kurduğundan, bir yazıhane tasfiyesi yapıyorsunuz...Biz Tuna'dan 'Nazlı Bodin' türküsüyle, Afrika'dan 'Cezayir Marşı' ile, Arabistan denizlerinden 'Ey Gâziler' meriyesi ile ağlaya ağlaya, Anadolu toprağına göç ettik*"⁸.

Falih Rıfki Atay'ın çizdiği bu geniş coğrafi parça üzerinde, Anadolu Türkü'nün ulusal olmayan politikalarından dolayı, ne gibi kazançlar elde ettiği biçimindeki bir soru, elle tutulur sonuçlar ortaya koymayı pek olanaklı kılmıyor. Böyle olunca da, yeni Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün, hem bu eski politikaları nasıl değerlendirdiği, hem de, bu politikaların terkedilmesiyle benimsenen ulusal politikaların, eleştirilen noktalara dönük yanlarının ne gibi esaslar içerdiği önem kazanıyor. Sonuçta da, temelde zıt amaçlara dönük her iki politikanın, nüfus olgusuyla ilgili unsurlarının, belirgin biçimde ortaya çıkacağı anlaşılıyor.

Mustafa Kemal Atatürk'e göre, geniş coğrafi alanlara dağılarak, bu geniş daire içerisinde iklimi çeşitli, oralarda oturan halkların alışkanlıkları çeşitli, her şey çeşitli olduktan sonra, izlenen politikalar "*akla ve kanun-u tabiata mugâyir*"di⁹. Bu tür politikaların savunuculuğunu yapanlara O, şu

⁸ Falih Rıfki Atay, *Taymîs Kıyıları*, İstanbul, 1970, ss. 85-86; konunun önemine değinen bir yazı: Bernard Lewis, "Osmanlı İmparatorluğu ve Sonu", (Çev. M. Yazıcı), *Bellekten*, XLVII/188 (Ağustos 1983), ss. 354-361.

⁹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, a.g.e., C.I, s. 200.

yanıtı vermektedir: *"Milletimiz, asırlarca bu vâsi nokta-i nazardan hareket ettirildi. Fakat ne oldu?! Her gittiği yerde milyonlarca insan bıraktı. Yemen çöllerinde kavrulup mahvolan Anadolu evlâtlarının miktarını biliyor musunuz?...Suriye'yi, Irak'ı muhafaza etmek için, Mısır'da barınabilmek için, Afrika'da barınabilmek için ne kadar telef oldu, bunu biliyor musunuz?! Ve netice ne oldu, görüyor musunuz?!"*¹⁰.

Atatürk, Türk ulusunu felâketten felâkete götüren, idam sehvası karşısına getiren şeyin, hep bu hayalci politikalar olduğuna inanır¹¹. Bu politikaların, geçmişte Türk ulusuna neler kaybettirdiği açıktır. O, sözkonusu bu kaybı, Osmanlı tarihinin önemli bir kişisi örneğinde, şu biçimde açıklar: *"Sadrazam Kara Mustafa Paşa, bu milleti Viyana kapılarına sevkederken, bütün Almanya-i şimâliyi zapt ve fethederek cihanşümül bir Osmanlı İmparatorluğu yapmak hulyasına düşmüştü. Fakat; zavallı büyükbabamız düşünmüyordu ki, bütün bu fûuhat emelleri peşinde dolaşırken, bu teşebbüsât ahfada, pederden mevrûs yerlerini kaybettirmek için zemin hazırlıyordu"*¹².

Gerçekten de Viyana önlerinde başlayan toprak kayıpları, yüzyıllar sonra ancak Anadolu'nun ortasında, Ankara önlerinde, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Türklerin vermiş oldukları ölüm-kalım savaşımı ile

¹⁰ M. Kemal Atatürk, *a.g.e.*, ss. 710-711; Atatürk, yaşamı boyunca, Osmanlı Devleti'nin 'devâsa' büyüklüğünü eleştirmiş ve ulusal sınırlar içindeki yurt kavramını savunmuştur. O'nun gençlik yıllarında, ulusal sınırlara çekilmek gerektiği görüşleri için bkz: Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, İstanbul, 1967, ss. 116-117; 24 Nisan 1920'de, yani TBMM'nin açılışının ikinci gününde, M. Kemâl Paşa meclis oturumlarında bir kaç konuşma yapmıştır. Aynı gün, gizli oturumlardan birinde, 'hudud-u millî' ve bu hudutlar üzerindeki sorunlar üzerine konuşmuş, daha o gün, -gerçekte- bütün amacın; ulusal sınırlar içindeki ulusun, "istirahatını, refahını ve bu hudud-u millî ile muayyen vatanın tamamîyetini mâsun bulundurmak" olduğunu belirtmiş; 'Turancılık' politikasını eleştirmiştir; bkz: *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C.I (24 Nisan 1920-21 Şubat 1921), 2. baskı, Türkiye İş Bankası yay., Ankara, 1985, s. 2; diğer ilginç bir nokta da şudur: I. Dünya Savaşı'nda, müttefik devletlerle işbirliği içine girmiş olan Suriyeliler'in, I. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra, Fransızlar'ın mandasından pişman olmalarından dolayı, bir zamanlar istemedikleri Osmanlı Devleti çatısı altında birleşmek istedikleri görülmüştü. Bu nedenle onlar, vatanlarını kurtarmak için, kendi güçlerine dayanarak direnen Anadolu'daki milliyetçilere bir heyet göndererek, işbirliği önermişlerdi. Mustafa Kemal Paşa, sözkonusu konuşmasında şöyle devam ediyor: *"Dedik ki, artık hudud-u millîmiz dahilinde bulunan menâbi-i insânîyeyi ve menâfi-i umumiye-yi hududumuzun haricinde israf etmek istemeyiz...Bizim kendi hududumuz dahilinde müstakil olduğumuz gibi, Suriyeliler de hudud-u dahilinde ve hâkimiyet-i millîye esasına müstenit olmak üzere serbest ve müstakil olabilirler"*; bkz: *a.g.e.*, ss. 2-3.

¹¹ Mustafa Kemal Atatürk'ün eleştirileri için bkz: *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, *a.g.e.*, C.I, ss. 199-201; C.II, ss. 120-122; *Nutuk*, C.II, ss. 435-436 ve d.

¹² *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri a.g.e.*, C.I, ss. 199-200.

durdurulabilmişti. Mustafa Kemal Atatürk'ün, çağdaş dünyada uygulanabilir gördüğü politika, ulusal politika olmuştur. Bu politikanın özü ise, -yukarıda kısmen değinildiği gibi-, ulusal sınırlar içinde, tamamen Türk ulusuna dayanarak ulusal varlığı sürdürmek, ulusun ve vatanın gerçek mutluluk ve gelişip kalkınmasına çalışmak...gerçekleşemeyecek amaçlar peşinde ulusu meşgul edip, zararlara sokmamaktan oluşuyordu¹³.

Verilen bu örneklerde de görüldüğü gibi, Osmanlı Devleti'nin siyasal-sosyal amaçları ile, genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin siyasal-sosyal amaçları iki ayrı uca dönüktür¹⁴. Birinci devlet felsefesinin ideolojik amacı, dünyanın '*fethedilmesi*' ilkesine dayanırken¹⁵, ikincisi böylesine bir yayılmacılık politikasını reddeder ve sınırları belli yurt toprakları üzerinde, sosyo-ekonomik, kültürel, siyasal v.b. yönlerden, çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmayı amaçlar. Bu noktada sorulması gereken soru şudur: Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde, sözkonusu bu politikalar açısından, '*nüfus*' olgusuna yaklaşım farklılıkları nelerdir? Ya da, daha başka bir deyişle, yeni Türkiye'de '*nüfus*' sorununa yaklaşım, eski idarelerin ne gibi yanlış yaklaşımlarının ortadan kaldırılmasıyla oluşturulmuştur?

Bu soruların yanıtları, Mustafa Kemal Atatürk'ün değişik zamanlarda ve değişik yerlerde yaptığı konuşmalarda, en yalın biçimde verilmiştir. O'na göre eski idareler. Anadolu'nun '*ümran*' ve '*ihyasına*' çalışacaklarına, gerçekleşmesi olanaksız hayaller peşinde, Anadolu insanını kırdırıp durmuşlardı. Osmanlı Devleti'nin fütuhat siyaseti yüzünden nüfus artmamış, gücü-kuvveti yerinde olanlar, özyurtlarından binlerce kilometre ötelede, ne için savaştıklarını bilmeden kan dökmüş, can vermişlerdi. Anadolu'nun ihmal edilmesi yüzünden, bu güzel yurt çoraklaşıp, fakirleşmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın deyişiyle, o saraylar ve o sarayların etrafını çeviren '*hainler*', asırlarca bu milleti gaflette bırakmış, nura koştuktan menetmişlerdi. Onlar bu milleti ve memleketi, yalnızca paraya ve askere ihtiyaçları oldukları zaman düşünmüşlerdi. Bir taraftan milleti soyar, diğer yandan memleketten aldıkları askerle Viyana'yı, Mısır'ı, İran'ı zapt için fütuhata kalkarlardı. Oysa, ulusun o fütuhatta hiçbir ulusal amacı, hiçbir vicdanî arzusu ve çıkarı yoktu. Onların hırsı, onların şan ve şerefi için, bu memle-

¹³ Bkz. 4. dn.

¹⁴ "*Teni Türkiye'nin eski Türkiye ile hiçbir alakası yoktur*", Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, C.III, Ankara, 1981, s. 72.

¹⁵ Sınırı belirsiz ülkü, '*Kızılma*' kavramı ile adlandırılmıştır; bkz: Orhan Şaik Gökyay, "*Kızılma Üzerine*", *Tarih ve Toplum*, C.V/25 (Ocak 1986), ss. 425-430; 26 (Şubat 1986), ss. 84-89; 27 (Mart 1986) ss. 137-141; 28 (Nisan 1986), ss. 201-205.

ketin evlâtları, bir daha dönmek üzere, onların arkasından sürüklenirlerdi. Sonra onların, saraylardaki 'debdebe ve darâati' sağlamak için paraya ihtiyaçları vardı. Bu parayı milletten, sopa ile alırlardı. "Bütün bunların neticesi milleti fakre, harabiye, nihayet ölümün kıyasına götürdü. Hükûmetin (TBMM Hükûmeti) iki hedefi vardır. Biri milletin mahfuziyeti (korunması), ikincisi milletin refahını temin etmek. Bu iki şeyi temin eden hükûmet iyi, edemeyen fenâdır. Eski Osmanlı hükûmeti bu iki gayeyi temin etmiş midir? Bu suale kemal-i kat'iyetle verilecek cevap menfidir. O hükûmet bir defa milleti muhafaza edemediği gibi, daima ve daima kırdırmıştır. Bilir misiniz, yalnız son kırkbeş seneden beri Yemen'de mahvolan askerlerimiz ve dönmeyen evlâtlarımızın adedi birbuçuk milyona karibdir? Balkanları, Suriye'yi, şurayı burayı düşününüz. Birçok yerlerde bekçilik yapmak için öldürülen hadsiz, hesapsız evlâtlarımızı düşününüz. O hükûmetin bu milleti nasıl doğrattığını anlarsınız. O hükûmet birinci gayesini yapamadı. Bari ikinciye yaptı mı, bari kalanlar mes'ut ve zengin midir? Bunu hiç düşünmeye mahâl yok. Maatteessüf memleket baştan nihayete kadar harabezârdır. Her yerde baykuşlar ötüyor. Milletin yolu yok, serveti yok, hiçbir şeyi yok. Bütün millet, acınacak bir fakrû sefalet içindedir"¹⁶.

Mustafa Kemal Paşa'nın; "İşte bu tarz-ı idareye padişahlık idaresi denir" dediği idare biçimini¹⁷ yeren görüşleri, teker teker ele alınamayacak kadar çoktur. Bu tür eleştirilerde de görüldüğü gibi, kişiyi sultanın 'kulu' olarak gören bu idare, insanı bir 'amaç' değil, araç saymıştır. Oysa, cumhuriyet Türkiye'sinde birey 'vatandaş'. Her şeyden önce devlet, bireye karşı sorumluydu ve insanın nura kavuşması için, yerine getirmesi gereken görevleri vardı¹⁸. Devletin bireye karşı bu doğal görevi yanında, dört yıl boyunca, saldırgan sömürgeci güçlere karşı Türk ulusunun, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde vermiş olduğu bağımsızlık ve özgürlük savaşından sonra harap, bitkin, ekonomik kaynakları kurumuş, sosyal yönden türlü çalkantıları ve gelişmeleri bünyesinde barındıran bir durumda kurtardığı Türk yurdunun; siyasal sınırlar ötesinde ne için dövuştüğünü bilmeden savaşan insanlara değil, ülkeyi her yönden kalkındırarak vatan çocuklarına gereksinimi vardı. Bu nedenle Atatürk, şunları söylemekteydi: "Feyyaz ve velûat olan Türk milleti, mütemadi ve fennî takâyyüdât-ı sıhhiyeye mazhar olunca, Türk vatanını süratle dolduracak ve şenlendirecek kuvvette olduğuna kimsenin şüphesi yoktur"¹⁹.

¹⁶ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, a.g.e., C.II, ss. 121-122.

¹⁷ A.g.e., s. 121.

¹⁸ Atatürk konuya şurada değinir: A. Afetinan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, TTK yay., Ankara, 1988, ss. 44-49.

¹⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, a.g.e., C.I, s. 347.

Dünyada esen sömürgecilik rüzgârlarının kimi çarpık dalgaları da, Türk topraklarında hak iddia ederek, Türk siyasal varlığının üzerine gölge düşürmeye çalışıyordu. Kampanyanın özünü, Anadolu'nun Türk yurdu olmadığı gibi bir iddia, uygulanan politikanın özünü de, Türkiye'nin nüfusunu olduğundan küçük gösterme çabası oluşturuyordu. Akdeniz'de ve Ege'deki Türk adalarında hak iddia eden İtalya diktatörü Mussolini, 1926 yılındaki nutuklarından birinde, Türkiye'nin gerçek nüfusunun altı milyon olduğunu söylerken²⁰; Fransa Dışişleri Bakanlığı sekiz milyon tahmin ediyor; hatta bir Yunanlı araştırmacı on milyon olarak tahmin ettiği Türkiye nüfusunun, yalnız 1,8 milyonunun Türk ırkından geldiğini iddia ediyordu²¹. Bu kampanyada o kadar ileri gidildi ki, Türkiye topraklarında halen yaşayan insanlar bir yana, Anadolu'nun eski halkları, örneğin Hititler ve Sumerler, Avrupalı bazı devletlerce sahiplenilerek, böylece Anadolu'ya yönelik kimi siyasal, ideolojik kampanyalara malzeme de hazırlanıyordu²². Gerçek, yarigerçek ve yanlışın biraraya gelmesiyle oluşan Türk Tarih Tezi'nin ortaya çıkmasında, bu olumsuz kampanyanın da etkisi vardır ve bu tez ile Mustafa Kemal Atatürk, Anadolu'nun çok eski çağlardan bu yana Türk vatani olduğunu, çünkü sözkonusu uygarlıkların da Türk olduklarını kabul ettirmeye çalışan bir karşı kampanya başlatmıştır. Diğer yandan, Türk yurdunun siyasal sınırları ötesinde macera arayışı içine girebilecek eski geniş toprakların özlemini çeken duygusal eğilimli grupların ilgisini, Anadolu topraklarına çekmeye çalışmıştır²³.

Ana hatlarıyla buraya kadar ele alınmaya çalışılan hususlar, cumhuriyet dönemi nüfus politikasının ana gerekçelerini oluşturur. Siyasal sınırları çizilmiş ve bu sınırlar ötesinde herhangi bir hayalci maceraya girmeme niyetinde olarak Türkiye, hem içteki duygusal eğilimleri gerçek amaçlara yönlendirmek; hem ülkenin ekonomik, sosyal alanlardaki kalkınmasını sağlayacak insan unsuruna sahip olmak; hem de dıştan kaynaklanan iddia ve kampanyalara karşı koyup, Türk yurdunu gelecekte olası bir tehlikeden kurtarmak için, kısa zamanda olabildiğince artma esasına dayanan bir nüfus politikası izlemiştir.

²⁰ Türkiye üzerindeki İtalya iddiaları için bkz: Mehmet Gönübol, Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, M.E.B. yay., İstanbul, 1963, ss. 76-79; yine bkz: Tevfik Rüştü Aras, *Görüşlerim*, İstanbul, 1976, s. 52.

²¹ Ayrıntılı olarak bkz: Ratib Yüceuluğ, *a.g.e.*, çeşit. sayı; Orhan Türkay, *a.g.e.*, s. 4.

²² *Felsefe Kurumu Seminerleri*, Felsefe Kurumu yay., Ankara, 1977, s. 262; yine bkz: *a.g.e.*, ss. 255-268.

²³ Bernard Lewis, "History-Writing and National Revival in Turkey", *MEA*, IV (1953), ss. 218-227.

gi odağı olmaktan çıkacağından; yeni Türkiye'de oluşabilecek dışa dönük, yayılcı ve maceracı politikaların önü alınabilecektir³¹.

Konunun bu yönlerini ayrıntılarıyla görüp değerlendiren Mustafa Kemal Paşa, 1923 yılında Eskişehir-İzmit gezisinde, şunları söylemekteydi: *"Hakikaten memleketin nüfusu şayan-ı teessüf bir derecededir. Zannederim ki, bütün Anadolu halkı 8 milyonu geçmez. Fakat biz Anadolu halkı ile 8 milyonluk bir idare yapmak için değil, büyük imparatorluklar te'sisine heves ettik ve fütuhât yaptık. Her zaptedebildiğimiz yere Anadolu halkını götürdük ve Anadolu halkını öldürdük. Bir misalini burada tahattur edeceksiniz. Suveys Kanalı açılalı 45 sene olduğu halde, bu müddet zarfında Yemen'e gidip ölen Anadolu çocuklarının miktarı zannederim 1,5 milyondur. Ona göre Suriye'yi, Irak'ı, Afrika'ya muhafaza edebilmek için öldürdüğümüz Türklerin adedini düşünürken, yekûnları milyonlara baliğ olacaktır. Şimdi biz, bunu telâfi etmek istiyoruz. Telâfi etmek için ise, şüphe yok herkesce malûm olduğu gibi, sıhhi ve içtimâi tedbirler almak lâzım gelir. Bunun için icabederse ve aramızda mütehassıs yoksa, nerede varsa oradan mütehassıs celbedeceğiz. Fakat aynı zamanda hudud-u milliyemiz haricinde kalan aynı ırk ve aynı harstan olan anasırı da getirmek ve onları da müreffeh bir halde yaşatarak nüfusumuzu tezyid etmek lâzımdır ki, buna da tevessül olunacaktır. Eğer Rusya'dan da getirmek mümkün olsa, oradan da getireceğiz. Fakat bence Makedonya'dan, Garbî Trakya'dan kâmilen Türkleri buraya nakletmek lâzımdır ve bir daha Avrupa seferi yaparak, oralara gitmemeyi düşünmeliyiz... Bu memleket Avrupa'nın iki mislidir. Almanya'da 70 milyon nüfus vardır. Bu memlekette nüfus beslenememekten ölüyor değildir; fakat bu halkı yegane öldüren cehalettir... Bu memleket o kadar vapidir ki, bu nüfus bittabi bu memleketi işlemeğe gayr-ı kâfidir"*³².

Bütün bunlar, yeni rejimin kişiye verdiği değer bir sonucuydu. Sağlık hizmetlerine verilen önemin artışı, özellikle anne ve çocuk sağlığı gibi konulara ilgiye yöneliş; çok çocuk sahibi olmanın özendirilmesi; yeni sivil sınırlar dışında kalan Türklerin Türkiye'ye getirilme çaba ve uygulamaları; ayrıca, sınırötesi serüvenlerin reddedilerek, Anadolu insanının gereksiz yere 'heba' edilmesinin önlenmesi; cumhuriyet dönemi nüfus politikasının genel unsurları olmuştur. Sağlık sorunlarına yöneliş ve çok çocuk sahibi olmanın özendirilmesiyle, Türkiye nüfusunda ne oranda artış elde edildiğini saptamak oldukça güç görünüyor; ama nüfus artış hızının belli

³¹ *Nutuk*, C. II, s. 435; bu politikanın genel özellikleri için şu yazıya bkz: Mehmet Gönlübol, "Atatürk'ün Dış Politikası: Amaçlar ve İlkeler", *Atatürk Yolu*, Otomarsan yay., ş.y., 1981, ss. 235-277; aynı yapıtı, *Atatürk Araştırma Merkezi*nce de basılmıştır.

³² Arı İnan, *a.g.e.*, ss. 53-54.

bir seviyeye ulaşarak, önemli sonuçlara ulaşılmasında, bu konulara yönelik katkısının çok büyük olduğu kuşkusuzdur. Oysa, yeni siyasal sınırlar ötesinde kalan Türklerin önemli bir kısmının Türkiye'ye getirilişi ile, Türkiye nüfusuna bir anda ve gözle görülür biçimde eklemelerin yapıldığı bilinmektedir.

Bu göçlerin ilk ve en büyük halkasını, 30 Ocak 1923 tarihinde Lozan'da imzalanan "*Türk-Rum Nüfus Mübadelesi'ne İlişkin Sözleşme ve Protokol Anlaşması*" uyarınca; Anadolu'daki Ortodoks tebaa ile, Yunanistan'daki Müslüman tebaanın zorunlu olarak mübadelesi (değiş-tokuş) oluşturur³³. İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türkleri bu anlaşmanın kapsamı dışında kaldılar. Türk Kurtuluş Savaşı sonunda, Anadolu'yu terkeden ve daha sonra mübadele edilen 1 milyondan fazla Rum'a karşılık, Türkiye'ye gelen göçmen sayısı, 500.000 kadardır³⁴. Bu sayıya önemli sayıda mülteci ve daha sonraları Bulgaristan'dan ve diğer Balkan ülkelerinden değişik aralarla gelen önemli sayıda göçmen grupları da eklenmiştir³⁵.

Konunun Türkiye'nin nüfusunun artması yanında, diğer önemli bir boyutu da, Anadolu'daki yeni devletin ve yeni rejimin, '*ulusal*' kimliğinin güçlenmesidir. Türk Kurtuluş Savaşı öncesinde, pek çok savaş sonucu Osmanlı Devleti'nden büyük toprak parçalarının kopuşu ile, Türk olmayan unsurların yoğun olarak yaşadığı topraklar birer birer kopmuşlardı. Türk Kurtuluş Savaşı, bir anlamda Türk ulusçuluğunun '*diriliş süreci*' olmuştur³⁶. Üstelik Atatürk, Anadolu Türkü'nün kendi kimliğine dönüşünü ve ona sahip çıkışını, gayrimüslim unsurların tarihsel zorlamasının sonucu

³³ Mübadele Anlaşması'nın tam metni için bkz: İsmail Soysal, -*Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte- Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları*, C.I, (1920-1945), TTK yay., Ankara, 1983, ss. 177-183; Mübadele gereği üzerine rapor hazırlayan Dr. Nansen'in ve tarafların görüşleri için bkz: *Lozan Barış Konferansı -Tutanaklar-Belgeler-*, (Çev. Seha L. Meray), C.I, T.I, K.I, A.Ü.S.B.F. yay., Ankara, 1969, s. 117 ve d.

³⁴ D.İ.E. *İstatistik Yıllığı*, C.III (1930), Ankara, 1930, ss. 100-101; Cevat Geray, "Türkiye'de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi", *Amme İdaresi Dergisi*, III/4 (Aralık 1970), s. 11; gelen göçmenlerin karşılaştığı sorunların bir yönüne bakan şu çalışmalara bkz: Kemal Arı, "Yunan İşgali Sonrasında İzmir'de 'Emvâl-i Metrûke' ve 'Fuzûlî İşgâl' Sorunu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, V/15 (Temmuz 1989), ss. 691-706; aynı yazar, "1923 Türk-Rum Mübadele Anlaşması Sonrasında İzmir'de 'Emvâl-i Metrûke' ve 'Mübâdil Göçmenler'", *Aynı dergi*, VI/18 (Temmuz 1990), ss. 627-657.

³⁵ Bu göçmenleri dikkate alarak, sağlıklı bir iskân politikası için öneriler konusunda bkz: Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de Muhacir İskânı İşleri ve Bir İç Kolonizasyon Planına Olan İhtiyaç", *İ. Ün. İktisat Fakültesi Mec.*, 1/4 (ekim 1948-Temmuz 1949), ss. 204-223.

³⁶ Bkz; dn: 7.

olarak görür³⁷. Türk Kurtuluş Savaşı'nın Türkler açısından zaferle bitmesi ile, toplumun 'ulusal' nitelik kazanması süreci de hızlanmıştır; çünkü, Türklerin karanlık günlerinde haksız işgalcilerle işbirliği içine girmiş olan gayrimüslim azınlıklar, yoğun kitleler halinde Anadolu'yu ve Doğu Trakya'yı zaten boşaltmışlardı. Onlardan oluşan sosyo-ekonomik boşluğu, Türkiye'ye getirilen göçmenler doldurmuştur. Bu gelişmeler sonucu, hem toplum 'özdeş' bir yapıya kavuşmuştur; hem de, yurt sınırları ötesine uzanan etnik yayılma, büyük ölçüde siyasal sınırlar içinde toplanabilmiştir. Siyasal ve sosyal yöndeki bu oluşum; uluslaşma ve ulusal politikalar oluşturma çabalarının, en önemli aşamasını oluşturur.

Sonuç olarak şunlar söylenebilir: Cumhuriyet dönemi nüfus politikası, yalnızca ekonomik gereklerin bir sonucu olarak açıklanamaz. Aslında bu olgu; ekonomik yönü de kapsayan, siyasal, sosyal, kültürel, askerî v.b. yönlerden; Türkiye'nin uluslaşma ve ulusal devlet olma sürecinin en temel gereğidir. Bu yönden bakılınca, ortaya çıkan uygulamaya dönük pek çok zorluğuna karşın, konunun; cumhuriyetin kuruluşundan yakın zamana değin, 'ulusal bir dava' olarak ele alınmasının önemi, yeterince ortaya çıkmaktadır.

³⁷ "Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki akvam-ı muhtelife hep millî akidelere sarılarak, millîyet mefkûresinin kuvvetiyle kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu, onlardan ayrı ve onlara yabancı bir millet olduğumuzu sopa ile işlerinden kovulunca anladık... Anladık ki kabahatimiz kendimizi unutmaklığımızmış", Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, C.II, 3. baskı, Ankara, 1981, s. 143.